

Editorial

Vážené čtenářky a vážení čtenáři,

i toto číslo Sociowebu reaguje na evropský rok Rovných příležitostí pro všechny a je i tentokrát zaměřeno na nerovnosti mezi ženami a muži. Téma rovnosti příležitostí, konkrétně mužů a žen coby rodičů – jejich možností uplatnění v rodině i na trhu práce, problematika nastavení opatření ke kombinaci práce a rodiny na různých úrovních fungování společnosti jsou jedny z mnoha témat konference „Rodičovská práce nebo rodičovská dovolená?“¹ Ta se uskutečnila 16. října tohoto roku pod záštitou eurokomisaře Vladimíra Špidly v hlavní budově Akademie věd v Praze a organizovalo ji oddělení Gender a sociologie SOÚ AV ČR (více viz <http://www.soc.cas.cz/articles/cz/12/3916/Vystupy-z-konference-Rodicovska-prace-neborodicovska-dovolena-.html>). Právě příspěvky tohoto oddělení přednesené na konferenci tvoří osu listopadového čísla Sociowebu. Konference si kladla za cíl otevřít odbornou a tolik potřebnou veřejnou diskusi nad plánovanými změnami v české rodinné politice, poukázat na slabiny současného systému rodinné politiky a navrhnout vlastní řešení zrovnoprávnění možností participace žen a mužů v důležitých oblastech jejich všedního života – v rodině a práci.

Úvodní příspěvek Zuzany Uhde „Evropská versus česká koncepce péče aneb hlavou proti zdi“ rekapituluje hlavní otázky, problémy a myšlenky, které na konferenci zazněly, a poukazuje na souvislost mezi charakterem opatření rodinné politiky a ne/rovnými možnostmi participace žen a mužů ve společnosti. Hana Hašková v příspěvku nazvaném „Potřebuje Česká republika koncepci podpory institucí péče o předškolní děti?“ analyzuje a zdůvodňuje nutnost budování státem garantované institucionální péče pro malé děti, a to i pro ty do tří let věku, mají-li se vyrovnávat příležitosti žen a mužů a mají-li být vytvořeny podmínky pro reprodukci naší společnosti. Diskutabilním a nevýstižným označením „rodičovská dovolená“ se zabývala Hana Maříková v příspěvku „Rodičovská (je) pro

oba rodiče!“, ve kterém zároveň poukázala na nutnost přehodnocení pohledu na tradičně pojímané mateřství a otcovství, stejně tak jako na nutnost hledání a zavádění takových opatření, která by zvyšovala šance a motivace mužů zapojovat se do péče o nejmenší děti. Jiný pohled na problematiku rodičovství ve společnosti uplatnily Alena Křížková a Marta Vohlídalová, které si položily otázku „Kdo se bojí zaměstnané matky?“ Ve své odpovědi dospěly k závěru, že je to jednak stát, důkazem čehož je rodinná politika a politika zaměstnanosti, jednak zaměstnavatelé, kteří diskriminují ženy kvůli jejich potencionálnímu či skutečnému mateřství. V neposlední řadě jsou to ženy samy, resp. ty, které by se (ještě) mohly matkami stát, ale jejichž percepce nepříznivé situace pro ženy s dětmi na trhu práce, percepce volby „bud' anebo“ posouvá rozhodnutí mít dítě do daleké budoucnosti, takže, jak podotýkají autorky v závěru svého společného příspěvku, se může stát, že rodinná politika nebude mít už koho podporovat. V tomto místě vzniká styčný bod pro další, závěrečný příspěvek, který jako jediný nemá přímou vazbu na konferenci, ale navazuje na závěrečnou pointu předchozího příspěvku. Marcel Tomášek si klade otázku, zda v naší společnosti nastává „Konec tradiční rodiny?“, když se stále více dětí rodí mimo manželství a stále více žen žije se svým dítětem bez (stálého) partnera, a zároveň vzrůstá počet těch, kteří žijí jako singles – bez dětí, nikoli však nutně bez partnerských vztahů.

Příjemné a inspirativní čtení,

Hana Maříková
hana.marikova@soc.cas.cz

Tématem prosincového čísla Sociowebu bude mezinárodní migrace.

«Teorie pro všechny»

»

Evropská versus česká koncepce péče aneb hlavou proti zdi

Klíčová slova: gender, nerovnosti, sociální politika

V kontextu evropské rodinné politiky je možné sledovat trend odklonu od konzervativních rodinných opatření, která, jak se ukázalo, v praxi nevedla k podpoře rodinného života, ale ke zkomplikování návratu matek po rodičovské na trh práce a ve svém důsledku nepřímo ke snížení porodnosti, které může být vnímáno jako

¹ Konference i celé toto číslo Sociowebu vzniklo v rámci řešení grantových projektů „Podpora společenské akceptace a efektivního prosazování genderové rovnosti ve veřejné sféře“, GA AV ČR, č. grantu 1QS700280503 a Kombinace pracovního a rodinného života v perspektivě genderových vztahů, sociální a zaměstnavatelské politiky ČR“, GA ČR, č. grantu 403/05/2474 i některých dalších, které jsou zmíněny přímo u konkrétního příspěvku.

soukromá reakce na strukturální nastavení rodinné politiky. Reforma české rodinné politiky je více než žádoucí, nicméně v podobě, v jaké je v současnosti navržena, neodpovídá principu podpory rovných příležitostí žen a mužů, skutečně flexibilnímu nastavení podpory rodin a pojetí péče jako společenské odpovědnosti, naopak nadále spíše podporuje privatizaci péče a konzervuje tradiční role žen a mužů a nerovnosti ve společnosti. Zároveň nesměřuje k naplnění cílů evropské politiky, která by se měla stát alternativou k celosvětově sílící neoliberální politice.

Českou politickou scénou hýbe reforma veřejných financí, jejíž součástí jsou i změny v české rodinné politice. Veřejná diskuse mezi politiky a politikami, odborníky a odborníky, zástupkyněmi a zástupci neziskových organizací a podniků o tom, jak by měla rodinná politika České republiky vypadat rovněž s ohledem na cíle Evropské unie, u nás ale zatím téměř chybí. Oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. pod záštitou eurokomisaře Vladimíra Špidly uspořádalo jednodenní konferenci *Rodičovská práce nebo rodičovská dovolená?* Slučovací poměr mezi rodičovskou prací a rodičovskou dovolenou nebyl zvolen náhodou. Termín rodičovská dovolená v symbolické rovině degraduje výkon rodiče pečujícího o dítě jako volnočasovou, zájmovou a rekreační aktivitu. Zároveň ale, pokud nechceme jednoznačně podřídit péči tržním mechanismům, termín rodičovská práce rovněž zcela neodpovídá významu péče pro společnost. Péče totiž není ani jednoduše práce, ani pouhá rekreace, spíše naplnění společenské odpovědnosti a závazku, který by měla společnost náležitě ocenit.

Hned v úvodu Vladimír Špidla, který politickou diskusi o podpoře veřejné péče a rodiny zasadil do kontextu evropské politiky, trefně vystihl, že o celkovém postavení žen ve společnosti zásadním způsobem rozhoduje společenská organizace péče a rodičovství. Zejména s ohledem na cíle EU stanovené v Barcelonské smlouvě Česká republika v zásadních bodech zaostává. Do roku 2010 by měla být ve všech členských státech dostupná veřejná péče pro 33 % dětí mladších tří let a 90 % od tří do šesti let. V České republice je ale dnes v jeslích umístěno pouze 0,5 % dětí do tří let a roste rovněž počet nepřijatých přihlášek dětí do školek. Jak uvedla Hana Hašková, počet neuspokojených přihlášek do školek se mezi lety 2000 a 2006 zpětinasobil. Z kapacitních důvodů jsou tak ve školkách odmítány zejména přihlášky dětí mladších tří let a těch rodičů, kteří chtějí dítě do školky dítě umístit pouze na omezený čas v průběhu týdne. Nicméně jak dále Hana Hašková upozornila, vzhledem k pokračujícímu trendu rušení veřejných zařízení péče o děti a zároveň předpokládanému růstu porodnosti, vzhledem k tomu, že nyní začínají mít děti silné generace ze 70. let, lze předpokládat, že se nůžky mezi nabídkou a poptávkou po místech ve veřejných institucích péče o děti budou nadále rozvířat. Vzhledem k nedostatečné politické vůli podpořit a

motivovat obce ve zřizování adekvátního počtu zařízení pro děti mladší šesti let je rovněž v nedohlednu systematické řešení nedostatečného počtu míst, a to zejména pro děti do tří let. V panelové diskusi se toto téma objevilo jako klíčové rovněž pro zaměstnavatele, kteří mají zájem na dřívějším návratu rodičů po narození dítěte do zaměstnání, v tom ale těmto rodičům brání zejména nemožnost umístit dítě do veřejného zařízení péče. Ačkoli velké firmy jsou schopné své zaměstnance a zaměstnankyně-rodiče podpořit, ať již formou dotací na financování jiné formy formální péče nebo dotací místních zařízení péče, pro malé a střední podniky to představuje zásadní problém. Tím je celá odpovědnost za péči přenechána do značné míry na rodičích a společnost se tak vyvazuje z odpovědnosti podílet se na své reprodukci a zajištění péče. Institucionální systém veřejné péče o děti je v České republice navíc komplikován dogmatickou hranicí tří let. Do tří let jsou totiž děti umísťovány v jeslích, které spravuje Ministerstvo zdravotnictví, a od tří do šesti let pak ve školkách spadajících pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Péče o děti do tří let je tak medikalizována a nároky na tato zařízení jsou velmi přísná. Žádné vědecké studie ale jednoznačně nepotvrzují hranici tří let jako zlomovou, naopak schopnost dětí pohybovat se v kolektivu bez rodičů je velmi individuální. Zásadním krokem vpřed by tedy bylo sjednocení systému veřejné péče o děti a vytvoření institucí, ve kterých by mohly být v malých kolektivech umísťovány děti jakéhokoli předškolního věku.

Mezinárodní srovnání by přitom mohlo sloužit jako inspirace pro nastavení české rodinné politiky. Zahraniční zkušenosti vypovídají o tom, že porodnost stoupá, pokud je ženám, na kterých stále leží velká část odpovědnosti za péči o děti a další závislé členy společnosti, umožněn plynulý návrat na trh práce. Alena Křížková a Marta Vohlídalová ukázaly jednoznačné empirické evidence svědčící o diskriminaci žen s malými dětmi na českém trhu práce. Steven Saxonberg pak explicitně zdůraznil, v čem by mohl být konkrétně švédský model inspirací pro Českou republiku. Například zavedení otcovské kvóty ve Švédsku vedlo k nárůstu času, který otcové tráví se svými dětmi, dnes se zde otcové podílejí na rané péči až 20 % z celkového času. Právě aktivní zapojení otců do péče je zcela zásadní pro dosažení větší rovnosti mezi muži a ženami ve společnosti, ale rovněž nepřímo také nutnou podmínkou společenského ocenění péče. Jak uvedla Hana Maříková, v České republice je pouze 1 % mužů ze všech osob pobírajících rodičovský příspěvek. Navrhovaná kvóta pro otce v délce jednoho týdne je v tomto směru spíše kosmetickou úpravou. Zároveň, jak zaznělo v panelové diskusi, může být naopak kontraproduktivní, protože během jednoho týdne péče o dítě může vypadat skutečně spíše jako dovolená než jako časově i fyzicky náročná činnost. Pro skutečné vytvoření bližšího vztahu otce s dítětem je navíc důležité, aby s ním byl po určitou dobu doma sám. Logicky se tedy nabízí strategie kratší doby, po kterou je doma matka,

a poté otcovská kvóta, kterou bude čerpat otec v době, kdy matka dítěte bude již zaměstnána. Ve Švédsku je rodičovská kratší než v ČR – 13 měsíců a poté čtyři měsíce s fixním nižším příspěvkem. Na druhou stranu je ale mnohem výše oceněna než u nás – až 90 % platu před narozením dítěte (80 % garantuje stát, 10 % je často vyjednáno odbory od zaměstnavatele). Saxonberg v této perspektivě rovněž zhodnotil navrhovanou reformu rodinné politiky v ČR jako možná krok správným směrem, ale zcela nepatrný. Vládní návrh podpory rodin s dětmi na konferenci představila Kateřina Příhodová. Nový český systém je velmi komplikovaný a ve svých důsledcích vlastně nic nezmění. Bude sice umožněno rychlejší čerpání rodičovské, ale pouze pro ty příjmové kategorie, které dosáhnou mzdy zhruba 16 500 Kč. Zatím rovněž nevypadá, že bude rozšířena kapacita veřejných zařízení péče o děti, takže rodiče dvouletých dětí, kteří se budou chtít vrátit do zaměstnání, s velkou pravděpodobností neuspějí s nalezením místa pro své dítě ve školce. Možnost rychlejšího čerpání rodičovského příspěvku se tak otevře jen těm zámožnějším, kteří si budou moci dovolit platit soukromou péči. I v tomto směru tedy logika rodinné politiky odpovídá celé logice reformy veřejných financí – vyšší příjmové skupiny na ní vydělají, zatímco nižší prodělají. Nebudou totiž moci využít ani zkrácené formy čerpání rodičovského příspěvku, ani připravované podpory individuální péče nerodičovskou osobou prostřednictvím reformy živnostenských oprávnění a na trhu práce budou i nadále znevýhodněny kvůli nedostatku míst ve veřejných institucích péče o děti.

Kvalitní rodinná politika by měla být založena zejména z jedné strany na dostupné a státem garantované péči o děti ve veřejných zařízeních a na straně druhé na možnosti flexibilního využití podpory rodičovství a aktivním začlenění mužů do péče. V alternativním návrhu rodinné politiky, který přednesly členky oddělení Gender & sociologie, vycházíme z modelu uplatňovaného ve Skandinávských zemích, který jsme ale přizpůsobily českému kontextu. Základním pilířem reformy by měla být podpora veřejných, státem dotovaných zařízení péče o předškolní děti a rozšíření kapacit tak, aby mohlo být rodičům garantováno právo na poskytnutí veřejné péče o děti. Zároveň s rozšířením kapacit by ale měl být systém rovněž sjednocen a řízen jedním ministerstvem, nejlépe Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, což by umožnilo vytvoření veřejných zařízení péče pro všechny děti do šesti let. Obce by mohly rovněž zřizovat mikro-školky pro menší počet dětí hlídaných v domácnosti pečovatelky, která by byla zaměstnána obcí, a rodiče by příspěvek v maximální výši poplatků ve veřejných institucích péče o děti platili obci. Vedle toho by bylo umožněno zřízení soukromých zařízení péče o děti a zavedení certifikovaného povolání pečovatele/ky. Zcela zásadní je ovšem zajištění práva na umístění dětí ve věku do šesti let ve veřejných zařízeních péče, přičemž u dětí od pěti let by toto mělo být poskytováno zcela zdarma.

Druhým pilířem reformy by měla být flexibilní podpora rodičovské péče. Navrhujeme zřízení rodičovského časového konta, v celkové délce 18 měsíců, přičemž 6 měsíců představuje kvóta pro ženy, 6 měsíců kvóta pro muže a zbylých 6 měsíců by bylo možné využít podle individuální volby rodičů (je možné rodičovské časové konto nastavit i na 24 měsíců, konkrétní délka závisí na dalším vyjednávání). 4 týdny před porodem a 10 týdnů po porodu by bylo rezervováno výlučně pro matku na zotavenou. Při plném čerpání rodičovského časového konta by byl rodiči vyplácen příspěvek na ranou péči ve výši 100 % jeho/jejího platu vypočteného jako průměr za uplynulý rok před narozením dítěte (maximální vyplácená částka by byla stanovena jako dvojnásobek hrubé průměrné mzdy). Toto časové konto by bylo možné využít kdykoli do 8 let věku dítěte a zároveň by bylo rodičům umožněno flexibilně kombinovat péči se zaměstnáním a flexibilní rozdělení péče mezi partnery. Tato flexibilita by zároveň umožnila zohlednit preference jak těch rodičů, kteří se v zaměstnáních seberealizují a chtějí se vrátit co nejdříve, tak těch, kteří spíše preferují zůstat doma déle a zaměstnání vnímají jako ekonomickou nutnost. Například matka by pracovala na poloviční úvazek a pobírala polovinu příspěvku odpovídající 100 % jejího platu před porodem, a otec by také pracoval na poloviční úvazek a pobíral polovinu příspěvku ve výši 100 % jeho platu před narozením dítěte, kvótu 6 měsíců pro matku a 6 měsíců pro otce by tak vybírali současně po dobu 12 měsíců, kdy by oba zároveň pracovali na poloviční úvazek, dalších 6 měsíců mohou opět flexibilně rozdělit. Zachována by zůstala ochrana rodiče, který čerpá rodičovské časové konto, v zaměstnání a povinnost zaměstnavatele zajistit návrat zpět na odpovídající pracovní pozici. Flexibilnější nastavení možnosti čerpání rodičovského časového konta podle individuálních potřeb rodiny by zároveň usnadnilo návrat rodiče na trh práce, který by mohl být buď pozvolný, anebo by byl realizován po kratší době, což je zásadní zejména v rychle se rozvíjejících oborech, kde je kvalifikace dlouhou pauzou znehodnocována.

Úspěšná rodinná politika by tedy jednoznačně měla stát na principu péče jako celospolečenské otázky, týkající se státu, zaměstnavatelů, dalších aktérů občanské společnosti a jak žen, tak i mužů. Můžeme se ptát, proč přes progresivní tendence Evropské unie česká rodinná politika spíše stagnuje na mrtvém bodě a jak se zdá není schopna překročit svůj vlastní stín. To se ovšem týká rovněž celé české veřejnosti, která je zaslepena přesvědčením, že současný stav věcí nelze nijak změnit – dogmaticky lpí na magické hranice tří let věku dítěte, na představě, že muž nezvládne v domácnosti to, co žena, že neformální péče je nutně kvalitnější než formální péče atd. Ovšem, jak zaznělo na konferenci, pokud si řekneme, že něco změnit nelze, nikdy to nezměníme. Pokud se zarazíme ve svých představách společnosti, ve které bychom si přáli žít, nikdy egalitárnější společnosti nedosáhneme. Můžeme tedy jen doufat, že čistě politická rozhodnutí budou přebita silou argumentů a česká rodinná politika

se odkloní od tendence privatizace péče a nechá se inspirovat progresivnějšími evropskými koncepcemi.

Zuzana Uhde²
zuzana.uhde@soc.cas.cz

»

Potřebuje ČR koncepci podpory institucí péče o předškolní děti?

Klíčová slova: gender, rodičovství, sociální politika

V 90. letech 20. století jsme byli v České republice, stejně jako i v mnohých dalších zemích bývalého východoevropského bloku, svědky významného poklesu v počtu zařízení denní péče o předškolní děti. Zatímco pokles počtu mateřských škol³ byl spíše pozvolný, v případě jeslí došlo na začátku 90. let k dramatickému propadu. V současnosti je v České republice podíl pětiletých a čtyřletých dětí v zařízeních denní péče o děti v mezinárodním srovnání relativně vysoký. Co se však týče podílu dětí mladších tří let v zařízeních denní péče o děti, propadla se Česká republika během několika málo let z úrovně zemí s relativně vysokým podílem dětí mladších tří let v institucionální denní péči mezi země s nejnižším zajištěním institucionální denní péče o takto staré děti (viz graf 1).

V současné době lze umístit do jeslí zhruba 3 % z celkového počtu dětí, které mohly být v jeslích umístěny na konci 80. let. V celé České republice je totiž v současnosti pouze padesát čtyři jeslí a v nich pouze 1671 míst pro děti. Jesle spadají v současné době do kompetence Ministerstva zdravotnictví, existují zpravidla již jen ve větších městech. Většina z nich je soukromých a poplatky za ně se pohybují ve velkém rozmezí od dvou do sedmi a půl tisíc Kč za měsíc (viz Kuchařová a Svobodová 2006). Je ale pravděpodobné, že v některých jeslích se

² Kontaktní adresa: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel. +420-222-220-924, fax: +420-222-220-143. Práce Zuzany Uhde na tomto příspěvku byla podpořena řešením projektu „Podpora společenské akceptace a efektivního prosazování genderové rovnosti ve veřejné sféře“, GA AV ČR, č. grantu 1QS700280503.

³ Je zajímavé sledovat, jakým způsobem je v některých jazycích péče o předškolní děti úzce spjata s péčí matek (péčí mateřskou). V kontextu českého jazyka si všimněme například termínů „mateřská škola“ nebo „mateřské centrum“, které mají sloužit k péči o děti předškolního věku. Některé další podobné termíny byly v České republice pod evropským vlivem změněny. Například „mateřský příspěvek“ a „další mateřská dovolená“, které jsou poskytovány rodiči, který pečuje o dítě mladší čtyř (respektive tří) let, byly přejmenovány na „rodičovský příspěvek“ a „rodičovskou dovolenou“.

pohybují platby rodičů za poskytované služby ještě na vyšší úrovni.

Co se školek týče, ty spadají do kompetence Ministerstva školství a i když existují v současnosti školky soukromé a církevní, většina školek je veřejných a regulované poplatky za ně dosahují okolo třech procent rodinných příjmů (viz Kuchařová a Svobodová 2006).

V současné době navštěvují školky více než tři čtvrtiny všech tříletých a více než 90 % všech čtyř a pětiletých dětí. V jeslích je naopak v současné době umístěno pouze 0,5 % dětí mladších tří let.

Větší poptávka po institucionální péči o děti mladší tří let než nabídka míst v jeslích vedla od poloviny 90. let k rychlému navyšování podílu těchto dětí ve školkách. Školky tedy začaly chybějící jesle, alespoň do určité míry, nahrazovat. Od konce 80. let se podíl dětí mladších tří let ve školkách dokonce ztrojnásobil. V současné době je ve školkách celá čtvrtina ze všech dvouletých dětí.

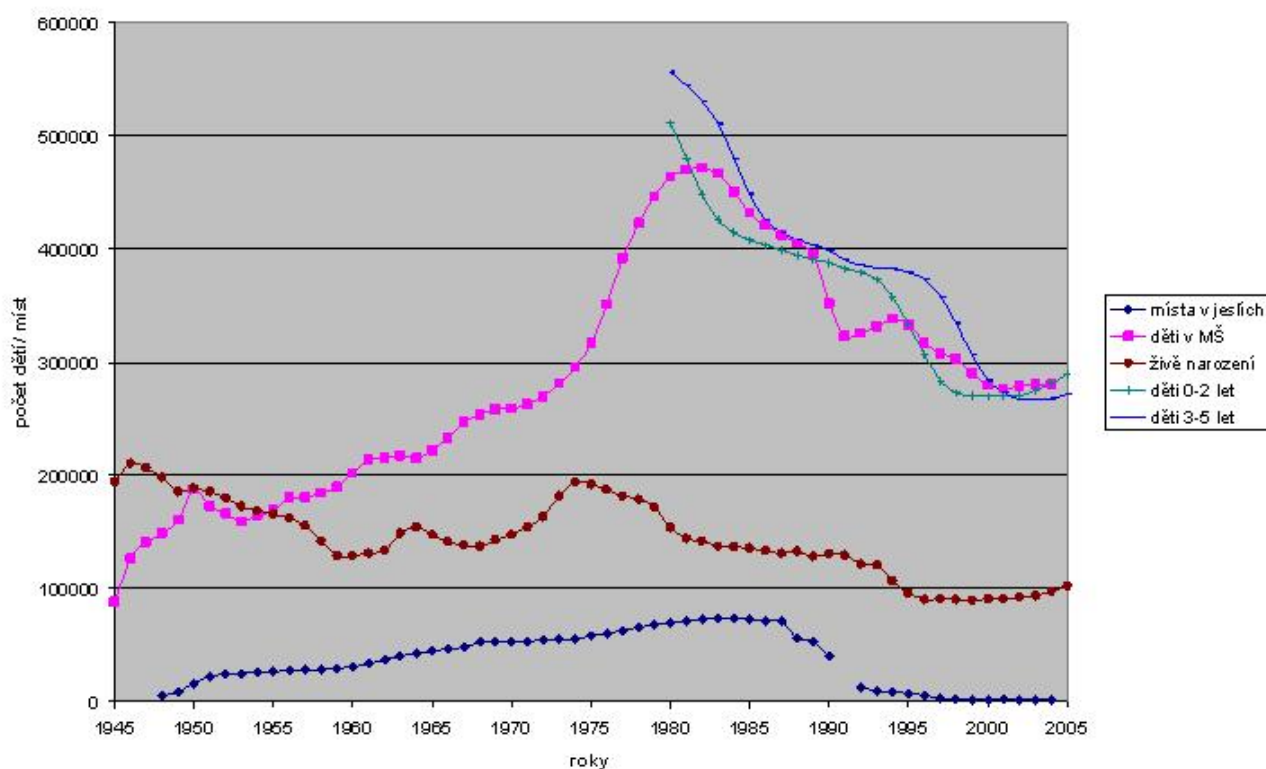
Pokles počtu míst v mateřských školách se nicméně, obdobně jako v případě jeslí, také ještě nezastavil. Vzhledem k tomu, že od konce 90. let mírně vzrůstá porodnost, a to zejména díky rodičům, kteří rození dětí v průběhu 90. let odkládali do vyššího věku, dochází v posledních letech k rychlému růstu v počtu nepřijatých dětí do školek z důvodu jejich nedostatečných kapacit. Takto se mezi lety 2000 až 2006 počet nepřijatých dětí do školek téměř zřetelně zdvojnásobil a dosáhl téměř 10 000. Navíc, vzhledem k tomu, že dnešní třicátnice a třicátníci patří k babyboomové generaci, která se narodila v 70. letech, lze očekávat, že porodnost bude díky této silné generační kohortě i nadále stoupat, a tak dojde k ještě výraznějšímu snížení možnosti umístění dětí do školek, a to zejména (ale nejen) dětí mladších tří let.

Již v současné době přitom platí, že pro 40% matek, které nenastoupily zpět do práce v době, kdy skončila jejich tříletá rodičovská dovolená, byla jedním z hlavních důvodů nemožnost umístit dítě do školky (viz Kuchařová et al. 2006).

Individuální soukromé placené hlídání dětí využívá v ČR pouze jedno až dvě procenta rodin s předškolními dětmi, a to zejména z důvodu finanční nedostupnosti. Jedno až dvě procenta rodičů s předškolními dětmi využívají také vzájemného hlídání dětí mezi rodiči. K oběma těmto ojediněle využívaným formám péče přistupují zpravidla až rodiče starších předškolních dětí. Někteří rodiče vodí své děti do mateřských center. Tato centra začala vznikat v České republice v 90. letech 20. století, ale na rozdíl od jeslí a školek neslouží ke každodenní celodenní péči o děti, takže je nelze chápat jako jejich náhradu, ale spíše jako zařízení, v nichž se mohou rodiče a děti vzájemně setkávat a trávit čas dohromady s dalšími rodiči a dětmi.

V 90. letech, v době poklesu v počtu zařízení péče o předškolní děti začala v České republice postupně narůstat nezaměstnanost a v polovině

Graf 1. Počet dětí v předškolním věku dle věkových skupin, počet dětí v mateřských školách a počet míst v jeslích v ČR v letech 1945 až 2005

Zdroje: Data za jesle a mateřské školy (1945 – 1988) z databáze Českého statistického úřadu in Bulíř (1990); Data za mateřské školy (1990 – 2005) z databáze Ústavu informací ve vzdělávání in Kuchařová, Svobodová (2006); Data za jesle (1990 – 2005) z databáze Ústavu zdravotnických informací a statistiky in Kuchařová, Svobodová (2006); Data o živě narozených a počtech dětí různých věkových skupin z databáze Českého statistického úřadu in [www.czso.cz](http://popin.natur.cuni.cz/html2/index.php?item=3.2)

90. let došlo k prodloužení rodičovského příspěvku pro rodiče celodenně pečujícího o dítě na čtyři roky. Úřady práce začaly pomáhat matkám s návratem na trh práce nikoliv v době po ukončení tříleté rodičovské dovolené, ale až v době, kdy již nepobíraly rodičovský příspěvek a začaly být evidovány nikoliv jako ekonomicky neaktivní, ale jako nezaměstnané, tedy až po čtyřech letech (viz Kuchařová et al. 2006). Tím se pochopitelně umístitelnost matek s malými dětmi na trhu práce snižovala. Ke konci 90. let již bylo naprosto zřejmé, že jsou to zejména matky po rodičovské dovolené, které tvoří jednu z nejvíce ohrožených skupin populace dlouhodobou nezaměstnaností.

Po roce 2000 došlo k několika legislativním změnám v úpravě rodičovského příspěvku, které měly návrat matek na trh práce usnadnit. Zatímco na začátku 90. let byl rodičovský příspěvek určen pouze celodenně pečujícímu rodiči s velmi omezenou možností výdělku, v současné době již stanoven limit pro výdělek není a rozšířeny byly i možnosti využívání veřejných zařízení denní péče o předškolní děti při pobírání rodičovského příspěvku. Tyto legislativní změny směřovaly k dosahování větší flexibility a svobody rodičů v oblasti kombinování výdělečné činnosti a péče o předškolní děti. V praxi však pro jejich reálné využití zásadním počtem rodičů neexistovaly příznivé podmínky.

Zdá se být zákonité, že legislativní změny v oblasti rodičovské dovolené a rodičovského příspěvku směrem k větší flexibilitě a svobodě rodičů v jejich využívání musí být nutně doprovázeny zajištěním dostupnosti kvalitních institucí denní péče o předškolní děti a rodině přátelského prostředí na trhu práce. Jinak, i když rodič pobírající rodičovský příspěvek může dle zákona využívat do určité míry veřejná zařízení denní péče o předškolní děti (například za účelem hledání práce nebo také k udržování kontaktu se svým zaměstnavatelem v podobě účasti na školení nebo časově omezené práce), ale pokud zařízení denní péče o předškolní děti nejsou dostupná, pak legislativně ošetřená možnost větší flexibility ve využití rodičovského příspěvku není realizovatelná.

To samé hrozí i „třírychlostní rodičovské dovolené“, která začne v České republice platit od začátku roku 2008. Pokud nebudou pro rodiče fyzicky a finančně dostupné kvalitní instituce poskytující denní péči (i) dětem mladším tří let, pak rodiče nebudou moci využívat ani navrhovaného „zrychleného“, tedy dvouletého čerpání rodičovské dovolené a „vyššího“ rodičovského příspěvku. Malá nabídka rodině přátelských flexibilních forem práce (např. práce na částečný úvazek, větší míra svobody zaměstnance/zaměstnankyně v určování počátku a konce pracovní doby, práce z domova, apod.) pak bude další překážkou

reálného využití „zrychleného“ čerpání rodičovské dovolené.

Z dosavadních výzkumů vyplývá, že v České republice, stejně jako v případě zařízení denní péče o předškolní děti, převyšuje poptávka po rodinně přátelských formách práce jejich nabídku (viz např. Hašková 2004) a mezinárodní komparativní studie potvrzují, že čeští zaměstnanci dosahují ve srovnání se zaměstnanými ve státech bývalé „EU15“ menší míry svobody v určování pracovního času i místa pro výkon práce (viz např. Wallace 2003; Riedman 2006).

Pro zvýšení využívání rodinně přátelských forem práce by měla být vypracována analýza toho, co brání zaměstnavatelům v České republice v zavádění těchto forem práce, a následně by pak mohly být tyto bariéry oslabeny. Kromě toho by měla být provedena také analýza bariér pro využívání rodinně přátelských forem práce na straně zaměstnanců, průběžně doplňovaná o analýzu toho, jaké důsledky rodinně přátelské formy práce mají jak pro zaměstnance, tak i zaměstnavatele.

Spolu s výše uvedenou aktuální legislativní úpravou v oblasti čerpání rodičovské dovolené a rodičovského příspěvku by měla být tedy formulována jednak účinná opatření pro podporu rodinně přátelského prostředí na trhu práce (pro jejichž formulaci však pravděpodobně doposud neexistuje dostatek výzkumných informací), a jednak i účinná opatření pro uspokojení narůstající poptávky po zařízeních denní péče o předškolní děti, která je z výše uvedeného zřejmá.

Potřebu vytvoření koncepce podpory kvalitní institucionální denní péče o předškolní děti nepodporuje pouze výše uvedený *argument legislativní*, který poukazuje na fakt, že návrh „vícerychlostní rodičovské dovolené“ nebude moci být v praxi využit, pakliže nebude zajištěna dostupná kvalitní institucionální denní péče o předškolní děti, a to i děti mladší tří let.

Potřebu vytvoření koncepce podpory kvalitní institucionální denní péče o předškolní děti zdůrazňuje také výše uvedený *argument poptávkový*, který demonstruje jednak

a) snahu rodičů o kompenzaci nedostatku míst v jeslích umístěním dětí mladších tří let do školek, jednak:

b) rostoucí počet nepřijatých žádostí o umístění dětí ve školkách, a jednak

c) fakt, že v evropském srovnání patří Česká republika mezi země s nejnižšími podíly dětí mladších tří let v institucích denní péče o děti (Plantenga, Siegel 2007).

Vytvoření koncepce podpory kvalitní institucionální denní péče o předškolní děti podporuje i *argument rovných příležitostí* a *argument ekonomický*. Ty odkazují k tomu, že:

a) nemožnost umístění dítěte ve školce se ukazuje jako jeden z hlavních důvodů nemožnosti návratu matky pečující o předškolní

dítě na trh práce (Kuchařová, Ettllová, Nešporová, Svobodová 2006),

b) pouze polovina matek se v České republice vrací po rodičovské dovolené zpět do svého zaměstnání (Kuchařová et al. 2006),

c) v evropském srovnání deklarují čeští zaměstnavatelé nejmenší návratnost matek do zaměstnání po rodičovské dovolené (Riedmann 2006),

d) v České republice má mateřství největší negativní dopad na účast žen na trhu práce v Evropě (European Commission 2006).

A je tu ještě *argument závazku* a *argument populační*. Ty poukazují na fakt, že Česká republika (v níž je důraz kladen na dlouhodobou péči matek o předškolní děti v domácnosti, která však negativně ovlivňuje ženskou participaci na trhu práce, a naopak institucionální denní péče o děti do tří let je zde marginalizována) dosahuje jedněch z nejnižších měr úhrnné plodnosti na světě, zatímco se v evropském srovnání ukazuje, že právě státy s nejvyšší zaměstnaností žen a s nejvyšším podílem dětí mladších tří let v institucích denní péče o děti mají také relativně vysokou plodnost. Česká republika však zatím ještě nedosáhla šedesáti procentní úrovně zaměstnanosti žen, kterou si v Lisabonu evropské země stanovily pro dosažení do roku 2010, a ani zdaleka se Česká republika neblíží třetinovému podílu dětí mladších tří let v institucích denní péče o děti, který si evropské země stanovily pro dosažení do roku 2010 v Barceloně⁴.

Je pravdou, že podobně jako Česká republika, některé z těch zemí, které vykazují nízkou míru institucionální denní péče o děti mladší tří let, poskytují dlouhodobou a finančně štedrou podporu pro rodinnou péči o děti mladší tří let. V souladu s teorií Petera McDonalda (2000) se však zdá, že v těch státech, v nichž je kombinování pracovního a rodinného života obtížné a mateřství znamená výrazné omezení participace žen na trhu práce, tam rodiče počet svých dětí výrazným způsobem omezují a

⁴ Problém s Barcelonským kritériem je ten, že explicitně nedefinuje koncept denní péče o děti do tří let, na jehož základě má být srovnání evropských států v roce 2010 uskutečněno. Plantenga a Siegel však uvádí, že implicitně se touto péčí rozumí péče v zařízeních denní péče o děti. Jde o to, jaké instituce jsou do institucionální péče o děti započítány. Může se jednat pouze o zařízení denní péče o předškolní děti nebo také o další finančně podporované instituce nerodinné denní péče o předškolní děti nebo o jakékoliv finančně podporované instituce denní péče o předškolní děti. V případě zahrnutí instituce finančně podporované rodičovské dovolené Česká republika podobně jako naprostá většina států Evropy „barcelonské“ pokrytí dětí mladších tří let jakoukoliv finančně podporovanou institucionální formou denní péče o děti splňuje.

V tomto článku používám pro označení jeslí a školek termínu zařízení denní péče o předškolní děti. V případě označení těchto zařízení a zároveň i jakýchkoliv jiných finančně podporovaných forem nerodinné denní péče o předškolní děti používám označení institucionální (zajištění) denní péče o předškolní děti.

plodnost dlouhodobě zůstává na velmi nízké úrovni (např. Německo, Rakousko, Itálie, Španělsko), zatímco v těch státech, které jsou známy vysokou podporou kombinování pracovního a rodinného života, zůstává fertilita v evropském srovnání naopak na relativně vysoké úrovni (např. Švédsko, Norsko, Finsko, Dánsko, Nizozemí, Belgie, Francie).

Potřebuje tedy Česká republika vytvoření koncepce podpory kvalitní institucionální denní péče o předškolní děti? Z výše uvedeného vyplývá, že ano, přičemž taková koncepce by měla dbát na to, aby instituce denní péče o předškolní děti byly kvalitní a důvěryhodné, fyzicky a finančně dostupné, a v neposlední řadě (např. časově) flexibilní k potřebám rodičů a jejich dětí. Vzhledem k aktuálnímu rozdělení kompetencí v souvislosti s regulací školek a jeslí, a v souvislosti s problematikou zaměstnanosti, rodinné politiky a politiky rovných příležitostí mezi minimálně tři ministerstva – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo zdravotnictví a Ministerstvo práce a sociálních věcí – ale také mezi obce a kraje, musí koncepce jasně stanovit rozdělení povinností a zodpovědností, cílů, časových horizontů pro dosažení těchto cílů, a způsoby vzájemné kooperace mezi zodpovědnými institucemi.

Jestliže má být rodičům dána skutečně reálná možnost flexibilního využívání rodičovské dovolené a rodičovského příspěvku podle jejich aktuální rodinné situace a potřeb jejich dětí, pak nelze současnou situaci klesající nabídky míst v zařízeních denní péče o předškolní děti a velmi nízké míry využívání soukromé, placené a pro většinu rodin finančně nedostupné péče o děti ponechat bez jakékoliv podpory. Pokud nebudou posíleny kapacity státem podporovaných kvalitních institucí péče o předškolní děti různého věku (tedy i děti mladší tří let), znamená to, že zajištění kombinování rané péče o děti a výdělečné činnosti bude stále více ponecháno pouze na rodičích a v rámci dělby práce v českých rodinách zejména na ženách, a to pravděpodobně se všemi výše uvedenými důsledky na postavení žen na trhu práce a na jejich reprodukční strategii.

Hana Hašková⁵
hana.haskova@soc.cas.cz

Literatura

Bulíř, M. 1990. *Zařízení předškolní péče a výchovy v ČR: retrospektiva let 1881–1988 a 1921–1988*. Praha: ČSÚ.

European Commission. 2006. *Indicators for monitoring*

⁵ Kontaktní adresa: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jiřská 1, 110 00 Praha 1, tel. +420-222-220-924, fax: +420-222-220-143. Práce Hany Haškové na tomto příspěvku byla podpořena řešením projektů „Podpora společenské akceptace a efektivního prosazování genderové rovnosti ve veřejné sféře“, GA AV ČR, č. grantu 1QS700280503, „Kombinace pracovního a rodinného života v perspektivě genderových vztahů, sociální a zaměstnavatelské politiky ČR“, GA ČR, č. grantu 403/05/2474 a „Gendered Citizenship in Multicultural Europe: The Impact of Contemporary Women's Movement“, 6. RP EU, č. grantu 028746-2.

the employment guidelines 2006 compendium. European Commission DG ESAEO.

Hašková, H. 2004. „Nabídka a poptávka po family-friendly formách práce“. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 5 (4): 27.

Kuchařová, V., Ettlerová, S., Nešporová, O., Svobodová, K. 2006. *Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů*. Praha: VÚPSV.

Kuchařová, V., Svobodová, K. 2006. *Sítí zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha: VÚPSV.

McDonald, P. 2000. „Gender equity in theories of fertility transition“. *Population and Development Review* 26 (3): 427-439.

Plantenga, M.; Siegel, J. *Position paper 'Childcare in a changing world'* – http://www.childcareinachangingworld.nl/download/position_paper_part1.pdf (naposledy navštíveno 28.10.2007).

Riedmann, A. 2006. *Working time and work-life balance in European companies*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Wallace, C. 2003. „Work Flexibility in Eight European Countries.“ *Sociologický časopis* 39 (6): 773–793.

Webové stránky Českého statistického úřadu – www.czso.cz (naposledy navštíveno 24.9.2007).

Webové stránky Czech Republic Population Information – <http://popin.natur.cuni.cz/html2/index.php?item=3.2> (naposledy navštíveno 23.9.2007).

»

Rodičovská (je) pro oba rodiče!⁶

Klíčová slova: rodičovství, sociální politika

Je-li období péče o nejmenší dítě označováno termínem „rodičovská dovolená“, pak toto označení je z několika důvodů nepřesné a nevýstižné. Předně se nejedná o „dovolenou“ v běžném slova smyslu a dále participace mužů-otců na „rodičovské“ je u nás stále velice nízká, takže ani označení „rodičovská“ neodráží (příliš výstižně) skutečnost. Má-li adjektivum „rodičovská“ vyjadřovat pouze formální možnost a má-li zahrnovat pouze ošetření „výjimečných“ případů, jakéhokoliv druhu, péče otců o malé dítě, pak je tento pojem na místě. Má-li však jít o reálné zrovnoprávnění možností obou rodičů, pak vzniká otázka, co s tím, když skutečnost tomuto cíli zdaleka neodpovídá?

⁶ Kontaktní adresa: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jiřská 1, 110 00 Praha 1, tel. +420-222-220-924, fax: +420-222-220-143. Práce Hany Maříkové na tomto příspěvku byla podpořena řešením projektu „Podpora společenské akceptace a efektivního prosazování genderové rovnosti ve veřejné sféře“, GA AV ČR, č. grantu 1QS700280503 a grantového projektu „Změny v uspořádání genderových rolí v rodině a domácnosti po návratu muže z rodičovské dovolené zpět do práce“, GA AV ČR, č. grantu IAA700280504.

Když „dovolená“ není dovolená!

Pojem dovolená evokuje oddych, nic nedělání nebo dělání těch činností, které člověk dělá dobrovolně a rád – stručně a krátce proto, že chce. To se zcela jednoznačně nedá tvrdit o situaci, která je označována jako „rodičovská dovolená“. Mnozí z těch, kteří ji absolvovali, bez ohledu na to, zda se jednalo o ženu či muže, dospěli často k závěru, že o žádné „dovolené“ nemůže být ani řeči.

„... takže k mé původní představě, jako, že zíváčka, že dítě budu houpat někde na špagátu a přitom budu tvořit, tak to šlo [...]“ (Martin)

„A je fakt, že pro ty ženský je to -. Ted' sám jsem poznal, dřív jsem to nechápal. Dokud jsem nezůstal doma, tak jsem si myslel, že manželka je taková, že zbytečně skuhrá, nic nevydrží. Ale je fakt, že je to záprah tomu dítěti se věnovat, když člověk se mu chce věnovat, tak je to ubíjející. Ono je to hezký, člověk to dělá rád, ale je to jednotvárný a pořád si hrajem... Hrát si s dítětem, jsem si říkal, to je pěkný, jenomže, když je to osm hodin nebo víc denně, každý den a furt to samý, tak to utahá...“ (Standa)

„Je to fyzicky i psychicky namáhavá jednotvárná zátěž bez možnosti 'padla a jdu pryč'.“ (Vláda)

„Ale na druhou stranu ještě je to mnohem obtížnější, podle mne, než ta práce. Třeba, zase to беру podle sebe, ale já v práci jsem se měl úžasně: klídek, byl jsem odpočatý. Všechno, proti tomu, co tedko nastalo s těma dětma, je mnohem náročnější, si myslím, než ta práce.“ (Luděk)

Proč? Protože ono období „dovolené“ je v mnoha ohledech náročné – fyzicky, psychicky, časově. „Dovolená“ anebo spíše období strávené a trávené s malým dítětem doma vyžaduje permanentní pozornost toho, kdo se o dítě stará.

Tento právě nastíněný pohled, možná pro někoho až příliš pesimistický, jiného kritický, dalšího realistický, nevylučuje jiné možné vidění tohoto období, ani to, že vidění či vnímání pobytu doma s malým dítětem se nemůže proměňovat u jedné a téže osoby podle toho, jak se zrovna cítí, jaké k péči o dítě má momentální podmínky, jak se chová a reaguje samo dítě, jak si daná osoba sama toto období nadefinuje a podobně. Nicméně odhlédnu-li od osobních pocitů a prožívání situace, jakkoli jsou důležité a pro náš konkrétní život určující, dá se jen stěží tvrdit, že by se na rodičovské dovolené člověk rekreoval (ve významu, jaký tento pojem obecně má) a že by tudíž nepracoval anebo dělal převážně to, co v danou chvíli chce. V tom případě pak výraz dovolená není vůbec na místě.

Kdy je člověk rodičem?

Stejně jako je možné se ptát, kdy je dovolená dovolenou, je možné se ptát, kdy je člověk rodičem. Adjektivum „rodičovská“ naznačuje, že se nemusí nutně jednat o matku, kdo by měl,

mohl a směl o dítě pečovat. V této souvislosti ale nelze opominout, že mnozí lidé jsou toho názoru, že je přirozené, aby doma s dítětem byla jen matka. Matka dítě porodila, matka dítě zpravidla kojí, a tak podle nich má tato žena přirozené předpoklady a schopnosti se o dítě starat. Jenže nic není tak jednoznačné a přímočaré, jak se může mnohým na první pohled zdát.

Skutečnost, že žena dítě porodí, ji ještě automaticky nečiní matkou. Biologickému a fyziologickému stavu těhotenství zakončeného porodem nemusí odpovídat mateřské chování – těhotenství a porod nemusí mít osudový význam pro povahu a kvalitu tohoto chování (v tuto chvíli zcela abstrahuji od možnosti stírání hranic mateřství v důsledku technik asistované reprodukce, která celou problematiku činí ještě složitější).

Na druhé straně běžná lidská zkušenost potvrzuje, že lidé se mezi sebou ve schopnosti pečovat o druhé (v našem případě malé dítě) liší – liší se mezi sebou ženy, stejně tak jako muži. Norma, která pak stanovuje, že pečovat má žena na straně jedné a na straně druhé tvrdí, že pečovatelsví není mužům vlastní, a proto jsou jim vymezeny jiné povinnosti a úkoly, sice možná „zprehledňuje“ fungování sociální reality (definuje, kdo má být na jakém místě a co tam má dělat anebo naopak), ale ve své podstatě může tato norma „znásilňovat“ mnohého jedince.

Někteří psychologové a psycholožky dospěli k závěru, že nelze hovořit o „specificky“ ženské schopnosti pečovat, ale že tuto schopnost mají lidé „obecně“, tedy jak ženy, tak i muži! Skutečnost, že muži nepečují (nechtějí nebo nemohou), neznamená, že toho nejsou (potencionálně) schopni. I známý český psycholog Matějček znalý zahraniční literatury (a výzkumů na toto téma) kdysi prohlásil: „Aby člověk měl své dítě rád, není nutné, aby je porodil. Také otcové instinktivně vědí, jak s dítětem mateřsky zacházet.“ (Matějček 1994: 1).

I když tento výrok obsahuje antonyma, dostatečně ilustrativně „nabourává“ určitý vžitý stereotyp za pomoci jeho vlastního slovníku. Nejen mateřské zacházení otců, ale i spojení *instinktivně vědí* je protimluv, který si lze vyložit například i tak, že muži-otcové „vědí, jak na to“. Je jim tak přiznána schopnost a tedy i možnost vytvářet si blízký, důvěrný a respektující vztah k dítěti.

V této souvislosti je možné podotknout, že někteří otcové sice „instinktivně nevědí“, ale možná „intuitivně tuší“, že jejich díl odpovědnosti za péči a východu dítěte by neměl a nemusel být nutně jiný a menší než podíl ženy, jak dokládají některé z příběhů pečujících otců.

Z logiky doposud řečeného se stává zřejmým, že když používáme výrazy matka, otec, mateřství, otcovství, poukazujeme spíše na nestejnosti, rozdíly než na podobnosti v péči o malé dítě mezi dvěma lidmi, z nichž jedna je žena a druhý muž. Pro skutečnost, že oba rodiče jsou stejně potencionálně schopni o své dítě pečovat by měl

být používán výraz jiný, a to „rodičovství“ a tomu odpovídající termín pro osobu – rodič.

Parafrázuji-li pak v této souvislosti slova jedné badatelky, pak rodičem se člověk nerodí, rodičem se člověk stává. Kdy? Když vstupuje do vztahu s dítětem a existuje v tomto vztahu neustále. Starost a péče o dítě pak představuje pravidelnou a trvalou součást života pečující, starající se osoby, která je realizována prostřednictvím zejména takových aktivit, jakými je láska, péče a výchova, kdy rodič dítě chrání, rozvíjí a vychovává. Pečovat, starat se o dítě znamená v prvé řadě *převzetí odpovědnosti* za to, jak se dítěti daří, jak prospívá, kdy tato odpovědnost nepředstavuje to, co se může, ale spíše to, co se musí. Rodičem v právě nastíněném významu pak může být kdokoli, pohlaví pečující osoby není v uvedeném smyslu určující.

Kdy je rodičovská rodičovskou? Aneb právo vs. realita

Naše právo již nějakou dobu umožňuje zaměstnaným otcům pečovat o svého potomka v raném období jeho života (viz zavedení institutu rodičovské dovolené). Statistické údaje jsou ale dokladem toho, že počet otců na rodičovské kolísá, takže se rozhodně nedá hovořit o trendu zvyšující se participace na péči o malé dítě. V rozmezí let 1993 až 2006 se jejich počet pohyboval od cca 3 300 do 700 mužů, kdy nejvyšší hodnoty dosáhl tento údaj v roce 1993 a nejnižší v roce 2004 (viz Trh práce 2006).

Porovnáme-li právě uvedené údaje s procentem žen na rodičovské dovolené, které osciluje dlouhodobě mezi 98,0 % v roce 1995 a 99,2 % v roce 2006 (tamtéž), pak můžeme tvrdit, že ženy jsou stále těmi rodiči, jejichž „výsadou“ je být doma s dítětem. Můžeme se ptát, proč tomu tak je, stejně tak jako se můžeme ptát, kteří muži zůstávají doma s dítětem? Kdo jsou tito muži? Odpověď nám poskytne tabulka 1.

Podíváme-li se podrobněji na uvedené údaje, nedá se z nich vyčíst, že by tato možnost byla využívána jednoznačně určitými skupinami otců,

jak se někdy (mylně) předpokládá (u vysokoškoláků či mužů žijících v Praze). Můžeme tedy oprávněně tvrdit, že muži využívají možnosti pečovat spíše individuálně, ženy stále jako skupina.

A opět před námi vyvstávají některé otázky jako například,

- zda muži vůbec chtějí o dítě pečovat
- za jakých okolností a podmínek to chtějí
- ale také za jakých podmínek případně mohou o dítě pečovat?

Můžeme se ale také ptát, zda o dítě chtějí vždy a za všech okolností pečovat „jen“ anebo „převážně jen“ ženy?

To, že většina mužů není s dítětem doma, nemusí nutně znamenat, že by doma s dítětem tito muži být vůbec nechtěli na straně jedné, na straně druhé, že druzí by jim právo na tuto možnost nepřiznávali, ani to, že ženy nejsou vůbec ochotny mužům péči o dítě umožnit.

Je-li pak hlavním smyslem institutu rodičovské dovolené zrovnoprávnění žen a mužů v jejich každodenních životech neboli vytváření možností pro vyrovnanější participaci v základních sférách života jedince – v soukromí, rodině, práci a mimopracovní oblasti života mužů a žen, pak bychom se neměli spokojit s tím, že:

- v otázce péče o dítě v jeho raném období stále stojí svoboda a možnost volby proti povinnosti a zodpovědnosti,

- pro většinu mužů je možnost pečovat o dítě pořád možností spíše formální než reálnou (právo pečovat je tak vlastně mužům reálně upíráno, a to zejména strukturálním nastavením na trhu práce i nekoncepční rodinnou politikou).

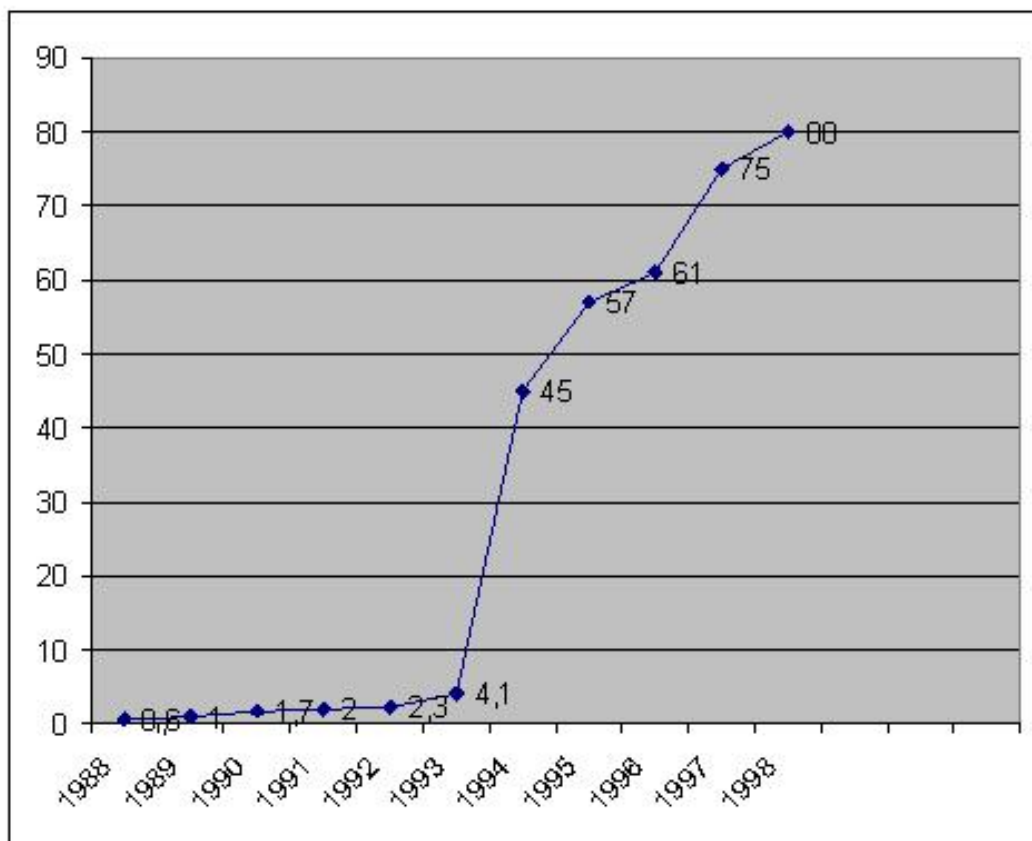
Je zřejmé, že proto, aby otcové mohli skutečně více participovat na péči o své dítě, nestačí jen formální zavedení institutu rodičovské – ten představuje pouze podmínku

Tabulka 1: Kterí muži jsou na rodičovské (v tisících)

Rok	2002	2003	2004
Věk:			
25-29	0,4	0,3	--
30-34	0,2	0,3	0,5
35-39	0,2	0,1	0,1
40-44	--	0,5	0,1
45-49	--	--	--
50-54	0,1	--	--
Vzdělání:			
- základní	0,1	0,2	--
- střední bez maturity	0,4	0,3	0,5
- střední s maturitou	0,3	0,4	0,1
- vysokoškolské	0,2	0,5	0,1
- bez vzdělání	--	-	--
Celkem	0,9	1,3	0,7

Pramen: Statistická ročenka 2005.

Graf 1: Využívání rodičovské norskými otci (z těch, kteří měli na čerpání nárok) v letech 1988 – 1998 v %

Pramen: Brandt a Kvande.

nutnou. Nemá-li jít v této otázce jenom o proklamace, ale o skutečnou změnu, pak je na základě zahraničních zkušeností nutné zavádět další opatření, kterými jsou:

- speciální otcovská dovolená v období po narození dítěte (neboť možnost participovat na rané péči vytváří předpoklad většího zájmu o dítě v pozdějším období)
- vymezení individuálního a nepřenositelného práva na péči pro každého z rodičů tak, aby každý z nich měl zaručenu možnost s dítětem být, nejen ho mít
- stanovení dostatečně vysoké výše kompenzace ušlého výdělku během čerpání „rodičovské“ tak, aby osoby s vysokou mzdou (obvykle muži) nebyly jejím čerpáním finančně znevýhodněny a naopak aby byly finančně motivovány (také) zůstat doma s dítětem.

Z příkladu ilustrujícího využívání rodičovské muži-otci v Norsku je zřejmé, že bez dalších podpůrných opatření otcové o své děti ve větší míře pečovat nebudou, neboť nemohou reálně využít svého práva pečovat o malé dítě a nemohou tak realizovat možnost být aktivním rodičem za srovnatelných podmínek, jaké mají ženy. Vhodně nastavená opatření ale mohou

napomoci tuto situaci změnit. Do té doby, než byla Norsku zavedena tzv. „rodičovská kvóta“ pro druhého rodiče, počet mužů, kteří zůstali doma, byl obdobně nízký jako u nás.⁷ Po té se jejich chování změnilo (viz graf 1).

Právo a povinnost pečovat o dítě by se i u nás mělo stát společným „rodičovským“ tématem – tématem jednotlivých rodin, zaměstnavatelské sféry, municipality a státu jako garanta opatření, která jsou vůči rodině vstřícná a přátelská, neboť se jedná o základní a nosné téma rovných příležitostí pro značnou část populace dané (v tomto případě naší) země.

Hana Maříková
hana.marikova@soc.cas.cz

Literatura

- Brandt, B., E. Kvande. 2001. „Flexible Work and Flexible Fathers.“ *Work, Employment and Society*. Vol. 15, No. 2, pp. 251-267.
- Matějček, Z. 1994. „Také otcové jsou dobrými matkami.“ *Otec-dítě-rodina*. č. 2: 1-2.
- Statistická ročenka 2005*. Praha: ČSÚ.
- Trh práce v ČR*. Praha: ČSÚ.

⁷ Rodiče v Norsku mají nárok celkem na 52 týdnů rodičovské při pobírání 80 % platu nebo 42 týdnů při pobírání 100 % předchozího platu, za situace, kdy jeden měsíc je určen výhradně pro druhého rodiče.

»

Kdo se bojí zaměstnané matky?

Klíčová slova: rodičovství, trh práce, sociální politika

Rychlý pokles porodnosti v posledních 17 letech patří v České republice k často diskutovaným tématům. Vedou se spory o příčinách tohoto poklesu a debatuje se o možnostech rodinné politiky, jak tento stav změnit a příznivě ovlivnit. Nejen v nastavení rodinné a sociální politiky, ale také v podmínkách na trhu práce je třeba spatřovat důležité faktory, které ovlivňují reprodukční preference současných mužů a žen. Lze totiž přepokládat, že pokud bude trh práce nepřátelský k rodině a bude diskriminovat matky s dětmi, lze jen těžko očekávat, že se reprodukční chování českých žen radikálně změní.

Vedle diskuse týkající se reformy rodičovské dovolené a usnadnění návratu žen po rodičovské dovolené zpět na pracovní trh je třeba se věnovat i podmínkám, do kterých tyto ženy na trhu práce vstupují. Tento článek se proto zaměřuje na vliv rodičovství a zvláště pak mateřství na postavení žen na trhu práce a snažíme se v něm najít odpověď na otázku: *Pro koho je dnes pracující matka postrachem?*

Odkládání rodičovství jako odraz diskriminace žen na trhu práce

V současné české společnosti, kde je převážná většina rodin závislá na příjmu obou partnerů⁸, je problém zaměstnanosti žen a jejich diskriminace na trhu práce velmi úzce spojen s reprodukčním chováním české populace. Postavení žen a zvláště pak žen-matek na trhu práce je totiž možné považovat za jeden z faktorů, který ovlivňuje rozhodnutí žen odkládat nebo případně nerealizovat těhotenství.

Na jistou, byť ne jednoznačnou spojitost mezi mírou zaměstnanosti žen, celkovou mírou genderové rovnosti ve společnosti a mírou porodnosti poukazují mnohé příklady vyspělých západoevropských zemí. Země jako Dánsko, Švédsko, Nizozemí, Finsko a Velká Británie patří k zemím, kde je vysoká úroveň zaměstnanosti žen (pohybující se mezi 66 % ve Velké Británii a 72 % v Dánsku) a zároveň i relativně vysoká míra úhrnné plodnosti (mezi 1,7 v Nizozemí až 1,8 ve Finsku a Dánsku). Na opačném pólu pak stojí země jako je Řecko, Itálie, Polsko nebo Španělsko, v nichž poměr pracujících žen ve věku 15-64 let nedosahuje ani 50 % (v Itálii a Řecku 45 %, ve Španělsku 48 %), kde jsou zároveň patrně velice nízké míry úhrnné porodnosti (mezi 1,24 v Polsku a 1,34 ve Španělsku)⁹.

⁸ Podle Eurostatu (Aliaga 2005:5) bylo v roce 2003 v ČR 64 % všech párů ve věku 20-49 let takových, v nichž oba partneři pracovali na plný úvazek.

⁹ Zdroj dat: Eurostat

Tato data tedy přinejmenším naznačují, že vyšší míra zaměstnanosti žen, která bývá často spojena i s vyšší mírou genderové rovnosti ve společnosti, se pozitivním způsobem odráží i v reprodukčním chování mužů a žen. Položme si tedy otázku, jaké je postavení žen a žen matek na současném trhu práce v ČR?

Pozice žen a žen-matek na českém trhu práce

V současné době tvoří ženy přibližně 43 % všech pracujících lidí a míra ženské zaměstnanosti v ČR dosahuje 56,8 %¹⁰ (znamená to tedy, že téměř 57 % práceschopných žen ve věku 15-64 let pracuje). Přestože ženy představují velice podstatný segment trhu práce a jejich příjmy jsou často nezanedbatelným příspěvkem do rodinného rozpočtu, jejich postavení na trhu práce stále není rovnocenné s muži.

V průběhu společenské transformace ženy oproti mužům ztrácely, což se odrazilo i v poklesu jejich zaměstnanosti po roce 1989 a v rostoucím ohrožení ztrátou pracovního místa. Ženy jsou i v dnešní době v porovnání s muži více ohroženy nezaměstnaností. V roce 2006 byla registrovaná nezaměstnanost žen o více než 3 procentní body vyšší než nezaměstnanost mužů, přičemž ženy tvořily více než polovinu všech nezaměstnaných a dlouhodobě nezaměstnaných (ČSÚ).

Vedle nižší jistoty práce vykazují ženy také nižší pracovní zisky. Daleko častěji než muži se koncentrují na tzv. sekundárním trhu práce (tj. v pracovních pozicích s nízkou prestiží, horšími podmínkami a vyšší nejistotou).

Především mladé ženy ve věku kolem 30 let, kdy se obecně očekává, že budou mít děti, a ženy s malými dětmi bývají považovány za nestabilní a rizikové zaměstnankyně a bez ohledu na jejich schopnosti nebo ambice se u nich automaticky předpokládá konflikt ženských rodinných a pracovních rolí (Křížková in Čermáková et al. 2002: 26). Zvláště pak na lépe placená a prestižnější místa proto zaměstnavatelé vybírají spíše muže.

Vedle svého prokazatelně diskriminačního charakteru je český trh práce také nepřátelský k rodině a neflexibilní k potřebám rodičů sladovat rodinný a pracovní život. V ČR je ve srovnání s vyspělými západními zeměmi poměrně málo rozšířena pružná pracovní doba (využívá ji pouze 16,2 % žen a 28 % mužů¹¹) a téměř zde neexistuje alternativa k plnému pracovnímu úvazku. Zatímco v průměru pro EU-25 činil podíl částečných úvazků na celkové zaměstnanosti 17,5 %, v České Republice a dalších postkomunistických zemích (v Polsku a na Slovensku) je podíl částečných úvazků zcela minimální. V ČR tvoří částečné úvazky celkem 4,7 % a je na ně zaměstnáno 8 % všech pracujících žen (Eurostat: Romans, Haradson 2006: 5).

¹⁰ Zdroj: ČSÚ

¹¹ Zdroj: Proměny 2005, SOÚ AV ČR

Ukazuje se, že mateřství má velký negativní dopad na konkurenceschopnost ženy na trhu práce a na její aktivitu na pracovním trhu. Pokud totiž srovnáváme míry participace na trhu práce u žen ve věku 20-50 let¹², zjistíme, že v České republice (a dále také na Slovensku a v Maďarsku) činí rozdíl mezi ekonomickou aktivitou matek dětí do 6 let věku a ostatními ženami téměř 40 procentních bodů. (Ekonomická aktivita matek malých dětí je tedy o 40 procentních bodů nižší než ekonomická aktivita ostatních žen.) V rámci srovnávaných evropských zemí je to přitom jednoznačně největší rozdíl. Jako příčiny této diskrepance je přitom možné označit rodičovskou dovolenou, která vytlačuje ženy-matky z trhu práce na dlouhou dobu, a problémy s návratem matek po rodičovské dovolené zpět na trh práce.

Kdo se v Čechách bojí zaměstnané matky?

Rodičovství je pro ženy na českém trhu práce jednoznačným handicapem. Zatímco ve vyspělých evropských zemích se politiky zaměstnanosti již orientují na vytvoření podmínek ke kombinaci pracovního a rodinného života, česká sociální politika tyto trendy nesleduje. Současnými hlavními evropskými trendy zaměstnanosti (tzv. Lisabonská strategie) jsou zvyšování zaměstnanosti a sociální začleňování zejména nezaměstnaností a chudobou ohrožených skupin populace (mezi nimi zejména rodin s malými dětmi, neúplných rodin, žen staršího věku, žen z etnických minorit) a tzv. *flexicurity* (pracovní prostředí spojující flexibilitu a jistotu zaměstnání). Fakt, že česká politika zaměstnanosti doposud nenastartovala politické cíle a programy k tomu, aby naplnila tyto závazky a sledovala tyto trendy, nadále ohrožuje pozici žen na trhu práce ve vazbě na jejich mateřskou roli. Položily jsme si proto otázku: *Kdo se v Čechách bojí zaměstnané matky?*

Zprvu je to *stát*. Důkazem toho je jeho rodinná politika a politika zaměstnanosti. Vyspělé evropské země si již dávno uvědomily, že zaměstnanost žen je pro růst celkové zaměstnanosti klíčová a že je zároveň třeba udržet porodnost na úrovni reprodukce společnosti. K tomu v Čechách zatím nedošlo. Snazšímu začlenění žen na trh práce brání příliš dlouhá rodičovská „dovolená“, nedostupná zařízení pro péči o děti do 3 let, předsudky o nutnosti dlouhodobé přítomnosti matky s dítětem v domácnosti nejlépe až do jeho tří let věku, které účinně konzervuje rodinná politika a nepřátelský a neflexibilní trh práce.

Za druhé se pracující matky bojí *zaměstnavatelé*, kteří diskriminují ženy kvůli jejich potenciálnímu či skutečnému mateřství. Ženy jsou diskriminovány při přijímání do zaměstnání a to i přes explicitní legislativní zákaz. Výzkum ukázal, že zhruba třetina žen-matek, které nastupovaly do svého zaměstnání po zavedení zákazu otázek na rodinnou situaci a zajištění péče o děti do zákoníku práce v roce

2001, se s těmito otázkami přesto setkala u přijímacího pohovoru.¹³

Asi nejmarkantnější je diskriminace v zacházení v zaměstnání při pohledu na genderovou mzdovou mezeru. Tato mezeira je sice částečně způsobena tím, že ženy a muži pracují v různých profesích a v různých organizacích a firmách (segregace trhu práce podle pohlaví), kde jsou různě nastaveny mzdy. Segregace trhu práce však vysvětluje pouze část mzdových nerovností mezi muži a ženami. Když totiž na českém trhu práce srovnáme muže a ženy, pracující na stejné pozici ve stejné firmě, stále existuje rozdíl zhruba 10 procentních bodů v jejich mzdě.¹⁴ Věk, vzdělání či odpracované hodiny přitom tento rozdíl významně nesnižují. V dalších evropských zemích, kde byla legislativa zajišťující právo na stejnou odměnu za práci stejné hodnoty také zavedena (např. Švédsko), taková mzdová mezeira v podstatě neexistuje. Platové rozdíly mezi muži ženami jsou tam způsobeny zejména segregací žen a mužů do různých oborů, profesí, firem a pozic.

Za třetí jsou to *samotné ženy* a zejména budoucí matky, které pozorují a hodnotí výše popsané procesy a podmínky, do kterých na trhu práce vstupují. Často se ještě jako bezdětné setkávají s diskriminací právě proto, že je možné, že se matkami stanou a využijí rodičovské „dovolené“ v zákonné délce tři roky. Proto ženy mnohdy rodičovství odkládají nebo dokonce vůbec nerealizují. Ve výčtu těch, kdo se bojí zaměstnané matky, bychom mohly pokračovat. Závěr je ale jasný – *mateřství je v naší společnosti penalizováno*.

Velice trefně se k této problematice vyjádřil švédský sociolog Steven Saxonberg: „Abychom mohli podporovat rodinu a mohli jsme se bavit o nové koncepci rodičovské dovolené, nejprve tu musíme nějakou rodinu mít.“ Je proto velice důležité uvědomit si, že pokud bude trh práce nepřátelský k rodině a lidé budou muset volit mezi prací/kariérou a rodinou, jako je tomu doposud, může se stát, že rodinná politika nebude mít brzy koho podporovat.

Alena Křížková a Marta Vohlídalová¹⁵

(alena.krizkova@soc.cas.cz,
marta.vohlidalova@soc.cas.cz)

¹³ Zdroj: Rodiče 2005, SOÚ AV ČR.

¹⁴ Zdroj: MPSV: Informační systém o průměrném výdělku. Vlastní výpočty.

¹⁵ Kontaktní adresa: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel. +420-222-220-924, fax: +420-222-220-143. Práce obou autorek na tomto příspěvku byla podpořena řešením projektu „Podpora společenské akceptace a efektivního prosazování genderové rovnosti ve veřejné sféře“, GA AV ČR, č. grantu 1QS700280503 a „Kombinace pracovního a rodinného života v perspektivě genderových vztahů, sociální a zaměstnavatelské politiky ČR“, GA ČR, č. grantu 403/05/2474.

¹² Zdroj: Eurostat, Labour Force Survey

Literatura

Aliaga, Ch. 2005. *Statistics in Focus: Gender gaps in the reconciliation between work and family life*. Eurostat.

Čermáková, H., Hašková, H., Křížková, A., Linková, M., Radimská, R., Řeháčková, D. 2002. *Na cestě do EU: rovné příležitosti mužů a žen v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Český statistický úřad (<http://www.czso.cz>)

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (<http://www.mpsv.cz>)

Romans, H., Hardarson, O. 2006. *Statistics in Focus: Labour Market Latest Trends – 3rd. quarter 2005 data*. Eurostat.

Webové stránky Eurostatu (<http://epp.eurostat.cec.eu.int>)

»

Konec tradiční rodiny? Od tradiční rodiny k singles a zpět k jiným vztahům

Klíčová slova: rodina, transformace, multikulturalismus

Tradiční rodina se stává uspořádáním života spíše už jen u menšiny lidí v České republice. Více než jedna třetina v současnosti narozených dětí se rodí mimo manželství mnohdy s nezřejmým statusem otce. Polovina uzavíraných manželství se rozvádí. Samozřejmě, že rodiče některých z těchto dětí se později vezmou, že mnozí z rozvedených vstoupí s jiným partnerem či partnerkou do manželského svazku. Ale i tak v současné generaci teenagerů a dvacátníků se stává méně pravděpodobným, že narazíte na člověka, který vyrostl v tradiční rodině s oběma vlastními sezdanými, dříve nerozvedenými rodiči a vlastním sourozencem nebo sourozenci. Dalo by se říci, že vedle například nesezdaného soužití rozvedeného muže s rozvedenou přítelkyní s dítětem/děťmi nebo života samotného rodiče s dětmi nebo bez dětí se stává čím dál tím rozšířenějším dlouhodobě žít bez partnera a dětí, to vše na úkor tradiční rodiny, tj. manželství před uzavřením svazku nerozvedených manželů s oboustranně vlastním dítětem nebo dětmi. Post-socialistická realita vedla ke korekci neobvyklé míry sňatečnosti, tak jak byla charakteristická pro normalizační fázi reálného socialismu (a potřeby normalizačního režimu izolovat společnost v soukromí rodin) a přinesla s sebou ústup normalizačního modelu rodičovství s ohledem na rozšíření možností seberealizace mimo soukromí rodin a určitou pluralizaci životních stylů v oblasti partnerských vztahů. Tento specifický kontext souznějící s nárůstem *singlovství* z něj nečiní izolovaný životní způsob, nýbrž součást hlubší společenské změny, která se odehrává v oblasti partnerských vztahů a reprodukce.

Co je dospělost ?

V životě mnohých dnešních dvacátníků, dvacátnic a třicátníků a třicátnic chybí vlastní rodina a děti, které v období reálného socialismu byly považovány za základní znaky dosažení dospělosti a osamostatnění se od rodičů. Zdá se, že se v současnosti stále více prosazuje touto bezdětnou charakteristikou daná životní etapa, která ukusuje z fáze rodinného života s dětmi chápáné donedávna většinou populace jako dospělost. V České republice dochází v současnosti k razantnímu nárůstu podílu svobodných žen do 30 let věku a přetrvává růst podílu rozvedených mužů vlivem rostoucí rozvodovosti již od 30 let věku. Jak tyto změny prožívají a vypořádávají se s nimi lidé v české společnosti, v níž se neuplatňoval tento model postupně od 60. a 70. let, tak jak se to dělo na západě, ale prosadil se náhle v 90. letech?

Sociologicky tuto transformaci intimity spojujeme s obecnějším jevem reflexivní modernizace (Giddens 1991; 1992; 1994) a individualizace (Beck 1992; Beck a Beck-Gernsheimová 1995; 2001; Bauman 2001). Na rozdíl od předem narýsovaných a standardizovaných biografií typických pro předešlá historická období, jsou v 'pozdní modernitě' osobní biografie v mnohem větším rozsahu reflexivně vytvářeny. Dnes si v mnohem větším míře, než bylo obvyklé, určujeme životní cestu, kterou se vydáme, ať již jde o profesní nebo soukromý život. Z čeho ovšem tyto změny vycházejí? Prosazování se „volitelných biografií“ může být nahlíženo různě. Pro Giddense například představuje pozitivum přinášející jednotlivcům větší svobodu. Naopak pro Becka a Beck-Gernsheimovou s sebou nesou neodbytnou nutnost promýšlení a rozhodování o každém, i malém kroku v životě a narušením obvyklých rutin usnadňují působení ohrožujících tlaků na jednotlivce.

Z psychologického hlediska jinou překážkou, která se objevuje s prodlužujícím se „singlovským obdobím“ je postupná ztráta schopnosti partnerského soužití a přizpůsobení se jinému člověku. To bezprostředně souvisí s trendem samostatného bydlení, které bylo před rokem 1989 spíše neobvyklé, protože mladí lidé odcházeli od rodičů většinou přímo do svých nově zakládaných rodin (respektive často zůstávali se svými zakládanými rodinami v bytě s rodiči).

Kdy přichází moment, že lidé jsou ochotni vzdát se své „mladické“ svobody a nechat se „převálcovat“ nebo třeba jen „vláčet“ strukturami konzumní společnosti ve formě vysedávání u rodinné televize, pravidelných víkendových „rodinných výletů“ za meganákupy do hypermarketů či podobných rituálů podmiňujících dosažení „rodinné pohody“? Odpověď je nejednoznačná a individuálně daná. Faktem zůstává, že počet lidí, kteří se pro toto nerozhodnou, narůstá. Některé odhady ze sousedního Německa říkají, že v současné

generaci žen v reprodukčním věku bezdětnými může zůstat až 30 % žen.

Posuny ve formách vztahů

Ale jak žijí tito lidé neuplatňující tradiční rodinou či párovou životní strategii? *Singles* často udržují nějakou formu pravidelných a mnohdy dlouhodobých vztahů (ačkoli sebe charakterizují jako *single*, tj. bez partnera/partnerky), které jsou uskutečňovány alternativně, např. na čistě sexuální nebo přátelské bázi, a nejsou pro ně klasickými partnerskými vztahy chápanými do budoucna jako základ pro případné založení rodiny. Tito lidé často upřednostňují jiné formy seberealizace než směřování k rodině a jakési pudově a sobecky motivované genetické seberekopii prostřednictvím biologických potomků, protože utváření partnerských vztahů je pro ně pouze jednou z částí mozaiky života, která nemá určovat a podmiňovat ty ostatní. Zdá se, že v současnosti nejde tak výrazně o to, že mají lidé větší tendenci zůstat sami bez partnera nebo partnerky, ale spíše o to, že mnohdy opravdu tak úplně sami nejsou a že tou skutečnou otázkou je spíše přizpůsobení tradičního uspořádání soužití potřebám společnosti, tak jak se změnila s pádem reálného socialismu, tedy že jde o vznik a prosazování se alternativních uspořádání vztahů k tradičním partnerským vztahům. Takto se prosazují například tak zvaná „víkendová manželství“ (partneři jsou spolu pouze několik málo dní v týdnu) nebo vztahy na dálku doplňované „nárazovkami“ či jednoznačně otevřené vztahy. Dále se vedle ženatých/vdaných milenců a milenek střetáváme s „přáteli/přítelkyněmi do nepohody“ nebo pouhou „hrou na dokazování si“ spočívající v pouhé potřebě dokazovat si, že ze strany případných partnerů/rek je zájem a že kdyby o to šlo, tak že by vztah byl (viz charakteristika těchto vztahů níže).

Mohou tyto jiné vztahy vést až k rezignaci na rodičovství? Spíše mohou vést k většímu posunu k rodičovství prostřednictvím adopce nebo přijetí rodičovské zodpovědnosti k dětem partnera nebo partnerky, kdy i třeba starší partner/ka nebo partneři po dlouhodobé singlovské, alternativně vztahové nebo jinak bezdětné fázi tímto způsobem rodičovství uskuteční.

Často je argumentováno českými politiky a jim blízkými experty, že za současné úrovně porodnosti čeká českou společnost hrozivý kolaps a úpadek. Jen pomalu se do jejich zorného pole dostává dnešní globalizovaný svět „za našimi humny“, ať již s jeho pozitivy nebo negativy. Migrace k němu nezvratně patří a je zdrojem prohlubující se multikulturizace zemí evropsko-atlantického okruhu. Po období nacistického a komunistického režimu, jež vedly k násilné totalitní homogenizaci české společnosti se všemi negativními dopady na schopnost fungovat jako demokratické a

otevřené společenství, perspektivní obnovování jejího tradičního multikulturního charakteru lze jen přivítat.

Marcel Tomášek¹⁶

marceltomasek@email.cz

Literatura

- Bauman, Z. 2001. *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U., E. Beck-Gernsheim 2002. *Individualization*. London: Sage.
- Beck, U., E. Beck-Gernsheim 1995. *The Normal Chaos of Love*. Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Beck, U. 1992. *Risk Society: towards a New Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. 1992. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. 1994. "Living in a Post-traditional society". Pp. 56-109 in U. Beck, A. Giddens and S. Lash *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Tomášek, M. 2004. "Sami ale ne úplně; nové vztahy - vznik alternativních forem k tradičním vztahům v ČR". *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 4, 16 - 19.
- Tomášek, M. 2006. "Singles a jejich vztahy; kvalitativní pohled na nesezdané a nekohabitující jednotlivce v České republice". *Sociologický časopis* 1, 81 - 106.

¹⁶ Kontaktní adresa: viz email. Marcel Tomášek je sociolog. S oddělením Gender a sociologie spolupracuje na projektu „Souvislosti proměn pracovního trhu a forem soukromého rodinného a partnerského života v české společnosti“, číslo projektu 1J034/05-DP2, který je řešen v rámci Národního programu výzkumu na léta 2004 - 2009 tematického programu „Moderní společnost a její proměny“.

« Vydává Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., dne 1. 11. 2007 » « Šéfredaktorka: Marta Kolářová »
« Redakční rada: Daniel Čermák, Yana Leontiyeva, Hana Maříková, Lukáš Novotný, Petra Rakušanová,
Natalie Simonová, Eva Soukupová, Petr Sunega, Iva Štohanzlová » « Technická redaktorka: Anna
Gabrielová » « Adresa: SOCIOweb, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel./fax:
+420 222 221 662, e-mail: socioweb@soc.cas.cz » « ISSN 1214-1720 »

« © Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha »